

43. Türkçe ile Çincede ünlem ifadeleri karşılaştırılması

Yasemin ÇİMEN¹

Xinmin ZHENG²

APA: Çimen, Y.; Zheng, X. (2022). Türkçe ile Çincede ünlem ifadeleri karşılaştırılması. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (27), xx-xx. DOI: 10.29000/rumelide.1105588.

Öz

Yabancı dil eğitiminde öğrencilere ünlem ifadelerinin öğretilmesi hem öğrenciler hem öğretmenler için zorlayıcı konular arasında yer alır. Dil öğrenirinin ifadenin tam anlamını kendisinin keşfetmesi gerekir. Çince kullanılan birçok duygu durumu ünlem ifadesi (呀-ya, 啊-a, 哦-o) ile Türkçede kullanılan duygu durumu ünlem ifadeleri (ya, a/ah, o/oh) anlam, kullanım yeri ve sesletim gibi bir çok açıdan benzerlikler taşımaktadır. Fakat söz konusu ünlemlerin ifade ettiği duygu durumlarının çeşitliliği, Çince ve Türkçe dilleri öğrencilerinde anlama ve kullanım karmaşasına yol açmaktadır. Nitel özelliklere sahip bu çalışmada, tümce kalıpları ve örneklemeler ile söz konusu ünlemler sözdizimi, anlambilim ve sesletim olarak karşılaştırarak ispat yöntemine dayandırılmaktadır. Bu karşılaştırma çalışmasının ortaya koyduğu sonuç iki yönlüdür; söz konusu ünlemlerin anlamsal, sesbilimsel ve sözdizimi açısından incelenerek Çince ve Türkçe ünlemlerin farklılıkları ve benzerlikleri örneklerle açıklanmış ve Türkçe yada Çincenin yabancı dil olarak öğretildiği ortamlarda dil edinimine büyük katkı sağlayabilecek ve kültürlerarası iletişimi destekleyebilecek dil unsurları olan ünlemlerin üzerinde daha çok durulması gerektiği vurgulanmıştır ve tüm yabancı dillerde daha etkili bir iletişim sağlamak için ünlem ifadelerinin öğretilmesi üzerine daha fazla çalışma yapılması gerektiği ve yabancı dil öğretmenlerinin sınıf ortamında ünlem ifadelerinin öğretilmesine ve kullanılmasına daha fazla olanak sağlaması gerektiği önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: Türkçe ünlem ifadeleri, Çincede ünlem ifadeleri, ünlemlerin öğretimi

The comparison study of Chinese and Turkish interjections

Abstract

Interjections in foreign language education is among the most challenging issues for both students and instructors. The language learner needs to discover the full meaning of the expression for himself. Many mood particles, AKA sentence final particles used in Chinese (呀-ya, 啊-a, 哦-o) and interjections used in Turkish (ya, a/ah, o/oh) have similarities in many aspects; such as meaning, place of use and pronunciation. However, the variety of emotional states expressed by the interjections in question causes confusion in understanding and usage in Chinese and Turkish language learners. This study, which has qualitative characteristics, is based on the proof method by comparing sentence patterns and examples and the exclamation points in question in terms of syntax, semantics and pronunciation. The result of this comparison study is twofold; The differences and similarities of Chinese and Turkish exclamations are explained with examples by examining the

¹ Doktora Öğrencisi, Şangay Uluslararası Çalışmalar Üniversitesi, Uluslararası Kültürel Değişim Fakültesi, Yabancı Dil olarak Çincede Eğitimi Bölümü (Şangay, Çin), yasemin_turkmn@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-3052-8987 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 26.01.2022-kabul tarihi: 20.03.2022; DOI: 10.29000/rumelide.1105588]

² Prof. Dr., Şangay Uluslararası Çalışmalar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi (Şangay, Çin), sxmzheng@shisu.edu.cn, ORCID: 0000-0003-0989-9297

semantic, phonological and syntax of the interjections in question, and it is emphasized that it is necessary to focus more on the language elements that can contribute to language acquisition and support intercultural communication in environments where Turkish or Chinese is taught as a foreign language. It is suggested that more work should be done on teaching exclamation points in order to provide a more effective communication in languages and that foreign language instructors should provide more opportunities for teaching and using exclamation expressions in the classroom environment

Keywords: Turkish interjections comparison, Chinese interjections, teaching interjections in foreign language

Giriş

Dil, belirli bir ülke ya da bölgenin halkı tarafından konuşmak ya da yazmak için kullanılan bir dizi ses ve yazılı sembolden oluşan iletişim sistemidir. Her dilin bir parçası olan ünlemler ise bazen aniden, yüksek sesle ya da sözel olarak konuşulan ve heyecan, hayranlık, şok ya da öfke gibi duyguları ifade eden seslerdir. Konuyla ilgili araştırmacılar dil-konuşma ihtiyacının ünlemler nedeniyle ortaya çıktığını, insanların çeşitli olaylar karşısında ruh ve bedenle ilgili duygularının etkisiyle çıkardıkları ünlemlerin sonradan sözcüklere dönüştüğünü, çeşitli kavramları karşıladığını ileri sürmüşlerdir (Aksan, 1983). Dil kullanımı için son derece önemli olan ünlemler üzerine ne yazık ki yeterince araştırmaya rastlanmamıştır. Türkiye Türkçesi Grameri adlı eserinde Zeynep Korkmaz ünlemlerin “gramerimizin en az işlenmiş konularından biri” olduğunu belirtmiş ve “Türkiye Türkçesi ile ilgili yerli ve yabancı gramerlerde bu konu tanımı, niteliği, kapsamı ve sınıflandırılması bakımından birbirleri ile ortaklaşan noktalar dışında, genellikle birbirine uymayan veya eksik kalan değerlendirmelere bağlanmıştır.” (2003) diyerek sorunun önemini dile getirmiştir.

Söz konusu yabancı dil eğitimi olduğunda ünlem ifadeleri tamamen ihmal edilmiştir. Yabancı dil eğitim kitaplarında ünlemler tek bir kelime ile açıklanmış, sınıf ortamında ise ünlem ifadelerinin açıklanması yabancı dil öğretiminin inisiyatifine kalmıştır. Ünlemlerin çokanlamlı olmaları ana dili konuşurları için bir sorun oluşturmamaktadır, çünkü ana dil konuşucularının dil kullanımları beyin tarafından organik bir işlem olarak kabul edilir. Yabancı dil öğrenirken beyin, dili mutlaka mevcut ana dilin süzgecinden geçirmektedir. Böylece yabancı dil algısı mevcut ana dil sistemini kullanmaktadır. Bu işlem esnasında belki en çok sorun oluşturan durum çokanlamlılıktır (Shakhin, 2010).

Türkçedeki edatları kapsamlı olarak inceleyen Necmettin Hacıeminoğlu ünlemleri, edatların bir alt başlığı olarak değerlendirmiş ve “Ünlemler” başlığı altında “Takdir, temenni, dua, hayret, teessür, pişmanlık, vb. duyguları ifade eden edatlar” diyerek ünlemleri şu şekilde tanımlamıştır: “Bunlar her türlü duygu ve heyecanı ifade eden sözcüklerdir. Köken ve yapı bakımından ya tabiat seslerini taklit suretiyle yahut da hislerin yorumlanarak “ses” şeklinde terennümü neticesinde meydana gelmişlerdir. Bu bakımdan bir kısmı aşağı yukarı bütün dillerde müşterektir. Ancak manalı dil birliklerinin kalıplaşmak suretiyle teşkil ettikleri müstesna örnekler de vardır” (1984).

Günümüz Türkiye Türkçesi ve Çağdaş Çince her ne kadar birbirinden oldukça farklı olsa da binlerce yıla dayanan komşuluk ilişkisinin sonucu olarak Türkçe ve Çince dillerinde aynı ses ve aynı anlamda kullanılan pek çok ortak kelime bulunmaktadır. Yapılan birçok çalışmada iki ülkenin kültürel etkileşiminin yani sıra diller arası aktarımlar olduğu tespit edilmiştir. Alimcan İneyet (1999) çalışmasını “Türkçeden Çinceye doğrudan ve dolaylı olarak pek çok kelime geçmiştir.” olarak özetlemiş ve doğrudan

Türkçe kökenli kelimeleri tespit etmiştir. Fakat çalışmasında “duygu ifade eden ünlemlere” yer vermemiştir. Genel olarak Türkçe ve Çince dillerinde duygu durumlarını vurgulama amacıyla kullanılan birçok ünlem benzerdir ve bu çalışmanın odak noktası olan “Ya”-“呀-ya”, “o/oh-“哦-o”, “a/ah”-“啊-a” bunlardan bir kaçıdır. Bu üç ünlemin seçilmesinin en önemli sebebi kullanım yerleri, anlamları ve seslerinin iki dilde de benzerlik göstermesidir. Ünlemlerin sesletim olarak benzer olmaları zaman zaman ilgili dili öğrenenler için doğru kullanım açısından karışıklığa neden olabilir. Bu nedenle bu çalışmada söz konusu ünlemlerin benzerlikleri ve farklılıkları çeşitli açılardan örneklerle incelenmiş ve karşılaştırılmıştır.

Türkçede “ya” ve Çince “呀-ya” ünlem ifadelerinin sesletim, anlambilim ve sözdizimi olarak karşılaştırılması

Türkçede “ya” doğrudan bir ünlemdir ve Çince “呀-ya” ruh hali edatları, diğer adıyla; “yu³ çici 语气词 - mood particles” olarak adlandırılır (Li, 2006: 9). Çince “呀-ya” tümce sonu edatı, aynı zamanda “ruh hali edatları” kategorisinde yer alır ve Çincenin en ayırt edici özelliklerinden biridir. Cheung’un yaptığı açıklama ve örneklere bakıldığında, Türkçe ve Çince “ya” ve “呀-ya” doğrudan ünlem ifadelerinin, kullanım ve anlam benzerlikleri dikkat çekmektedir (Cheung, 2016: 141). Li ve Thompson’a göre tümce sonu edatı “ya”, bir tümce tarafından aktarılan bilginin kuvvetini artırır ya da emir tümcesindeki ifadenin şiddetini azaltır (1981: 7). Adından da anlaşılacağı üzere, çeşitli anlambilim ve kullanımbilim işlevler sunarak tümce sonunda yer alır (Cheung, 2016: 141). Söz konusu ünlem, her iki dilde de tümcede çoğunlukla aynı konumda yer alır ve aynı şekilde okunur. Yüzeysel olarak benzerliklerine bakıldığında, iki dilde de “ya” birçok duygu ve durumu ifade etmek için özellikle tümce sonunda kullanılır. Fakat aynı durumlarda, aynı duyguyu ifade etme amaçlı kullanılma durumlarının araştırılması gerekmektedir.

Sesletim olarak incelendiğinde Çince “呀-ya” ve Türkçede “ya” ünlemleri neredeyse ayırt edilemez benzerlik gösterir. Türkçede “ya” ünlemi Arapçadan gelmektedir (TDK, 2022) ve “yā” şeklinde okunur. Çince bulunun dört ton arasından “呀-ya” ünlem ifadesi olarak kullanıldığında tonsuzdur, sadece “gıcırdamak” anlamında kullanıldığında birinci ton ile “yā” şeklinde söylenir. Tonlama farklılığı dışında okunuş ve telaffuz açısından benzerlikleri, Çince öğrenen Türklerin ve Türkçe öğrenen Çinlilerin günlük konuşmalarda iletişim kurmalarını kolaylaştırmakta, özellikle şaşırma gibi duyguları ifade etmelerinde yardımcı olmaktadır.

Söz konusu ünlemler anlambilim olarak incelendiğinde farklılık ortaya çıkmaktadır. Türk dil kurumunun sürekli güncellenen çevrimiçi sözlüğüne göre “ya” kelimesi bağlaç olarak kullanımı daha yaygındır. Hatta daha önce “ünlem” olarak belirtilen kullanım şekilleri (2020) yılındaki verilere göre Farsçadan gelen “ya” ifadesiyle bağdaştırılarak daha önce ünlem tümcesi olarak nitelendirilen örnek tümceler bile bağlaç tümcesi olarak yeniden adlandırılmıştır. Örneğin; “Ya, bu adam kim?” tümcesi daha önce “ya” ünlemi kategorisinde yer almıştır ve bu tümcenin Çince karşılığı “这个人是谁呀?- Zhègè rén shì shéi ya?” olarak çevrilebilirken “ya” ifadesinin önünde gizli bir “Peki” olduğu ya da virgülün bu anlamsal değişikliğe neden olduğu varsayılabilir. Türkçede “ya” ifadesinin bağlaç mı yoksa ünlem olarak mı kullanıldığının anlaşılması için bir önceki ya da bir sonraki tümcenin incelenmesi gerekir. Bu noktada Türkçede “ya”nın bağlaç olarak kullanıldığı bazı durumlarda Çince “呀-ya” ünlem ifadesi kullanılamaz. Örneğin; “Yetişirim diyorsun, ya yetişemezsen?” tümcesi Çinceye çevrildiğinde, istenildiği takdirde tümce sonunda “呀-ya” kullanılabilir, fakat Türkçe tümcedeki “ya”nın taşıdığı anlamı taşımaz. Bu tümcenin Çinceye çevirisi “你说你会赶上, 如果你不赶上怎么办呀” şeklinde olabilir fakat “如果” bağlacını eklemek gerekir. Anlambilim bakımından bu farklılık Türkçe öğrenen Çinliler için

anlam ve kullanım karmaşasına yol açabilir, bu nedenle Türkçe öğrenen Çinlilere bu anlamsal ayrımın açıklanması gerekir. Benzer durum Çincedeki “呀-ya” için de geçerlidir çünkü “呀-ya”nın bir başka sözlük anlamı daha vardır; “gıcırdamak”. “门呀的一声开了- *Mén ya de yīshēng kāile*” (kapı gıcırdayarak açıldı) tümcesindeki “呀-ya” gıcırdama eylemini ifade etmektedir. Çincedeki “呀-ya”nın bir başka özelliği ise özellikle şaşırma ve sevinme durumlarında tümce başında kullanılması ve önüne “哎-āi” kelimesini alması ve “哎呀-āiyā” şekline dönüşmesidir. Buradaki “哎呀-āiyā” ifadesi Türkçedeki birdenbire duyulan acı, ağrı, şaşırma, ürkme veya sevinç anlatan bir söz olarak kullanılan “ay” ünlem ifadesini temsil etmektedir. Örneğin, “哎呀, 这果汁真甜哪!- *Āiyā, zhè guǒzhī zhēn tián nǎ!*” Tümcesinin Türkçedeki karşılığı “Ay, bu meyve suyu nasılda tath ya!” olarak çevrildiğinde iki ünlem de kullanılarak aynı derecede sevinç ya da memnuniyet ifade edilebilir. Bir başka örnek olarak “呀! 已经12点了!-*Ya! Yǐjīng 12 diǎnle!*” tümcesindeki “呀-ya”yı “a-ah” olarak çevirmek daha doğru olacaktır; “A/Ah! Çoktan saat 12 olmuş!” tümcesi arzulan “şaşırma” durumu daha doğru şekilde ifade eder. Bazen şaşırma ya da sevinme etkisini arttırmak için tümce başında “哎呀-āiyā” ve tümce sonunda sadece “呀-ya” kullanılabilir. Örneğin; “哎呀, 好大的雨呀- *Āiyā, hào dà de yǔ ya*” tümcesi “Ay, ne çok yağmur yaşıyor ya” olarak çevrilir ve aynı derecede şaşkınlığı ifade eder. Hatta bazı durumlarda vurgu derecesini arttırmak için “呀-ya” tekrar edilir, söz konusu duygunun yoğunluğunu belirtmek için “哎呀呀- *Āiyā ya*” olarak kullanılabilir. Bu da Türkçedeki “ya” dan ayırıcı bir başka özelliktir.

İki ünlemin söz dizimi karşılaştırıldığında, bazı durumlarda Türkçede tümce sonunda kullanılan “ya” Çince tümce başında kullanılması gerekebilir. Sözdizimsel farklılık tümceye kattığı anlamı değiştirebilir. Yukarıdaki “Ya, bu adam kim?” örneğinde “ya” sona alındığında, “ya” bağlaç olmaktan çıkıp ünleme dönüşür; “bu adam kim ya?” ve daha önce anlambilim incelemesinde belirtilen Çince karşılığını bulur; “这个人是谁呀?- *Zhège rén shì shéi ya?*”. Türkçedeki “ya” ünlemi tümce başı ya da tümce sonunda konumlanırken, Çince “呀-ya” önüne “哎-āi” almadığı sürece tümce sonunda yer alır. Bir kaç örnek ile karşılaştıracak olursak; “好多人呀!- *Hǎoduō rén ya!*” – “bu ne kadar çok insan ya!”, “好奇怪呀- *Hào qíguài ya*” – “çok garip ya”, “可以呀, 妈妈- *Kěyǐ ya, māma*” – “olur ya, anne” tümcelerinde vurgulanmak istenen onaylama ve şaşırma duygusunu ifade etmek için her iki dildeki “ya” ifadesini aynı yerde; yani tümce sonunda konumlandırabilir.

Türkçede “o/oh” ve Çince “哦-o” ünlem ifadelerinin sesletim, anlambilim ve sözdizimi olarak karşılaştırılması

Sesletim olarak ele alındığında iki ünlem; Türkçede “o/oh” ve Çince “哦-o” yine ayırt edilemez benzerlikler taşırlar. Bazı çevirim içi sözlüklere göre “哦”; “ò”, “ó” ya da tonsuz okunabilir fakat “é” şeklinde okunması durumunda “tezahürat yapmak” anlamına gelir (LINE, 2021). Fakat duygu durumunu ifade eden “哦-o” ünlemi hakkında yapılan akademik çalışmalara göre doğru kullanımı “ò” şeklindedir. “o” olarak telaffuz edildiğinde, im “噢-ō” olarak değişir fakat anlamı aynı kalır (Mao, 2020). Türkçedeki “o” ve “oh” dan farklı olarak yanına “u” sesini alarak okunması daha doğru olur; “ou” şeklinde telaffuz edilir. “Şaşkınlık, coşku, beğenme” gibi duyguların yoğunluğunu ifade etmek için zaman zaman uzatılıp birkaç Türkçe “o” sesi birleştirilerek çıkarılabilir, örneğin; “ooo” gibi. “Oh” çoğunlukla rahatlama duygusunu ifade etmek için kullanılır ve keskin ve tiz bir sesle ifade edilir. Bu bakımdan, “Oh” ünlemi sesletim olarak Çince “哦-o”, Türkçe “o” ile olduğundan daha yakındır.

Anlambilim bakımdan iki dilde de ilgili ünlemin de ifade ettiği duygu durumları çeşitlidir; şaşırma, sevinç, beğenme, rahatlama, hayranlık vb. duyguları belirten ya da vurgulayan sözcüklerdir. “哦-o”u Türkçe karşılığı olan “o/oh” dan farklılaştıran bir özelliği “resmi olmayan, sıcaklığı ve samimiyeti ifade eden tümce sonu takısı” olarak da tanımlanmış olmasıdır (Cheung 2016: 141). Li ve Thompson ek olarak

“anlamsal işlevi ışığında, bir komutu yumuşatmak ve onu ilgili bir uyarıya dönüştürmek için “哦-o” kullanılabilir” demişlerdir (1981: 7). Yine çevrimiçi sözlüklerde genel olarak “kişinin bir durumu anladığını, farkına vardığını ifade etmek için kullandığı ünlem ifadesi” şeklinde açıklanmıştır (LINE.2021). Çincedeki “哦-o” ünlemi yazı dilinde daha çok duygu ifade etmek için kullanılsa da konuşma dilinde tümceye başlamak ya da bitirmek için kullanılan bir “ses” e dönüşür. Bu, anadili Türkçe olanların Türkçe konuşurken söyleyecekleri şeyleri söylemeden önce düşünüp toparlamak ya da zaman kazanmak için “I” sesini uzatarak söylemeleri gibi bir durumdur. İki dil arasında, söz konusu ünlemin bir diğer farkı ise tümce içerisindeki konumlarıdır ve sözdizimi karşılaştırmasında açıklanacaktır fakat bu durum anlamsal açıdan da iki ünlem arasında fark yaratmaktadır. Çince “哦-o” tümce başında kullanıldığında daha çok şaşırma, farkına varma, sevinme gibi duygu durumlarını ifade ederken, tümce sonunda tümcedeki anlamın resmiyetini ya da komut söz konusuysa sertliğini yumuşatmak için kullanılır. Türkçedeki “o/oh” ise tümce başında ve daha çok rahatlama ve şaşırma duygu durumlarında kullanılır. Örneğin; “哦! 会有这样的事?- Ó! Huì yǒu zhèyàng de shì?” tümcesi farklı bir ünlemle; “ah” ile çevrilmesi gerekir; “Ah! Böyle bir şey nasıl olur!”. Ya da komuta karşılık verilen bir cevap için “哦, 我知道了- Ó, wǒ zhīdào le” tümcesinin “Oh, biliyorum” şeklinde çevrilmesi uygun olmaz. Türkçeden Çinceye bir örnek verecek olursak; “Oh, hayat ona güzel!” tümcesindeki beğeniyi ifade eden “oh” Çinceye çevrildiğinde daha önce incelediğimiz “ya-呀” kullanımı daha doğru olacaktır; “哎呀! 生活对他/她真好呀!- Āiyā! Shēnghuó duì tā/tā zhēn hǎo ya!”. Bu örnekte görüldüğü üzere sesteş olan ünlemler zaman zaman istenilen anlamı sağlamamaktadır. Son olarak anlambilim açıdan farklılıkları üzerine bir örnek vermek gerekirse Çincenin “o/oh”-“哦-o”su daha çok İngilizce dilindeki ifadelerle benzerlik gösterdiği gözlemlenebilir. Örneğin; “哦, 对不起- Ó, duìbùqǐ”, İngilizcede “Oh, Sorry” olduğu gibi “Ay, affedersiniz” şeklinde tercüme edilebilir. Ünlem kelimesinin değiştiği gözlemlenebilir. Bir diğer örnek “哦天哪, 哦天哪- Ó tiān nǎ, ó tiān nǎ” İngilizcede “Oh, Jesus, oh Jesus” olarak direk çeviri yapılacağı gibi, Türkçede “Ah Tanrım! Ah Allah’ım” olarak tercüme edilmesi daha doğru olur. Bu iki örneğin ortak özelliği, söz konusu ünlemlerin şaşkınlık veya üzüntüyü ifade ediyor olmaları fakat aynı zamanda Türkçede ancak farklı bir ünlem olan “ay” yada “ah” kelimeleri kullanılarak ifade edilebileceğinin somut örnekleri olmalarıdır.

Sözdizimi açısından yukarıda belirtildiği gibi Türkçedeki “o/oh” sadece tümce başında kullanılabilir fakat Çince “哦-o” zaman zaman tümce sonuna da gelebilir. Ayrıca, anlambilim incelemesinde olduğu gibi çoğunlukla “ay” yada “ah” ünlem kelimeleriyle ifade edilir. Örneğin; “哦, 真可怜!- Ó, zhēn kělián!” ifadesi “Ah, çok yazık!” olarak Türkçeye çevrilir. Fakat aynı tümce Çince “真可怜哦- Zhēn kělián ó” olarak ifade edilebilir, Türkçe olarak “çok yazık ah!” olarak ifade edilemez. Pekiştirme amaçlı bir başka örnek; “别撒谎哦- Bié sāhuǎng ó” tümcesinin doğru çevirisi “O(o vurgulu), yalan söyleme!” olur, “yalan söyleme oh!” olmaz. Türkçedeki “o/oh” ünleminin sadece tümce başında kullanılması doğru olur. “别撒谎哦- Bié sāhuǎng ó” örneğinde ve benzeri örneklerde “哦-o” ile bir sonraki karşılaştırılacak ünlem olan “啊-a” birbirinin yerine geçebilir, konuşma dilinde çıkan sesin ““哦-o” mı yoksa “啊-a” mı olduğunu ayırt etmek oldukça güçtür.

Türkçede “a/ah” ve Çince “啊-a” ünlem ifadelerinin sesletim, anlambilim ve sözdizimi olarak karşılaştırılması

Bu çalışmanın incelenen son ünlem olan Türkçede “a/ah” ve Çince “啊-a” sesletim açıdan pek farklılık göstermemektedir, özellikle Çince “啊-a” anlamına göre Çince bulunan dört ton ile söylenebildiği için Türkçe “a” ile karşılaştırıldığında tek fark, Türkçedeki ünlemin duyguların gücüne göre konuşurun sesi daha uzatarak kullanabilmesidir. Yani Türkçede tümceye göre farklı vurgu söz konusudur. Örneğin “A,

ne güzel!” tümcesinde konuşurun beğenme duygusunu vurgulama isteğine oranla “a” sesi uzayabilir ya da “Ah” ünlemine dönüşebilir.

Söz konusu ünlem iki dilde de anlambilim bakımından zengindir. Türk dil kurumu “a” ve “ah” ünlemleri için farklı açıklamalarda bulunmuştur. “a” ünlemi “şaşma, hatırlama, sevinme, acıma, üzülmeye, kızma vb. duyguların anlatımına güç kazandıran söz” (TDK, 2022) şeklinde açıklanmış, “ah” ünlemi ise “sesin tonuna göre pişmanlık, öfke, özlem, beğenme, sevgi vb. duygular anlatan bir söz” ya da “ağrı, acı duyulduğunda söylenen bir söz” (TDK, 2022) olarak ifade edilmiştir. Türkçe de “Ah” ünlemiyle başlayan deyimler ve birleşik fiiller de vardır; “Ah etmek, ahı tutmak vb.” Çince “啊-a” ise çevrimiçi ve basılmış sözlüklerde “beğenme, şüphe etme, onaylama, teşvik etme ya da emretme gibi durumları ifade etmede tümce sonunda; eylemleri sıralamada tümce başında ya da bir sonraki söyleyeceği şeye dikkat çekmek için bir tümcenin ortasındaki duraklama ifadesi olarak kullanıldığı” (LINE,2022) belirtilmiştir. Literatürde, bazı araştırmacılara göre “呀-ya” ünleminde olduğu gibi “啊-a” ünlemi de emir tümcesi gibi anlaşılacak bir tümceyi yumuşatmak ve bir öneri ya da cesaretlendirme sözcüğü olarak kullanılır (Cheung 2016:141). Fakat “啊-a” ünleminin kullanıldığı tona göre anlamsal ifadesi de değişmektedir. Bilindiği üzere Çince dört ton vardır ve 啊-a” her bir ton ile farklı bir duygu durumunu temsil eder. Birinci ton düz tondur, pinyinde “ā” ile okunur, sürpriz ve şaşkınlık gibi duygu durumlarını ifade eder. İkinci ton, yükselen tondur ve pinyinde “á” ile okunur ve laf arasına eklenen şüphe yada cevap arayışını temsil eder. Üçüncü ton, dalgalı tondur ve pinyinde “ǎ” ile okunur ve ikinci ton ile benzer olarak cevap arayışını vurgulama amaçlı kullanılır. Son ton olan dördüncü ton ise düşen tondur ve pinyinde “à” olarak okunup anlaşma ve tanıma ses ifadesi olarak kullanılır.

İki ünlemin ifade ettiği anlamsal çeşitlilik, iki dilde de öğrencileri tarafından sık sık yanlış kullanıma neden olur. Özellikle “啊-a”nın eylemin kesintisiz devam ettiğini ifade eden durumlarda kullanılması Türkçeye çevirisinde “a/ah” olarak çevrilmesine uygun değildir. Örneğin; “她说啊说啊- Tā shuō a shuō a” tümcesinin Türkçeye çevirisinde eylemin bitmek bilmediğini bıkkın bir duygu ifadesiyle çevirmek gerekir; “konuştu da konuştu ya” şeklinde bir çeviri istenilen duygu ve ifadeyi yansıtır. Bu ve benzeri durumlarda “啊-a” ünleminin karşılığı olarak Türkçedeki “ya” ünleminin kullanılması daha uygun olur. Bir başka anlam farklılığının olduğu örnek olarak; “是啊, 是他! - Shì a, shì tā!” tümcesi olabilir. Bu tümcede “啊-a” onaylamayı güçlendirme amaçlı kullanılmıştır ve en uygun “Evet o, ta kendisi!” tümcesiyle farklı bir ünlem eklenerek tercüme edilebilir. Bu çeviride “a/ah” ünlemini kullanmak uygun olmaz, “ya” ünlemi ise tümcedeki vurguyu, “kesinlik, emin olma” durumunu yumuşatır. Buradaki “啊-a” tümceyi söyleyen kişinin kendinden emin olarak söyleme çabasını ifade eder. Genel olarak Türkçe “a/ah” ünlemleri ve Çince “啊-a” ünleminin anlambilim bakımından oldukça farklılık gösterdiği yukarıdaki örneklerle gözler önüne serilmiştir. Fakat benzer anlam taşıdıkları örneklere de yer vermek gerekir; “救命啊救命啊!- Jiùmìng a jiùmìng a!” tümcesinin taşıdığıne oturtan tercümesi “Ah yardım edin!” diyebiliriz. Bir başka benzer örnek ise “为什么啊- Wèishéme a!” tümcesindeki şaşkınlığı vurgulayan “啊-a” ünlemi Türkçede “A, neden?” olarak çevrildiğinde aynı oranda şaşkınlık duygusunu ifade eder.

Son olarak iki dildeki ilgili ünlemleri söz dizimi açısından karşılaştırdığımızda daha önce verilen örneklerde görüldüğü gibi Çince “啊-a” tümce başında, sonunda ve hatta zaman zaman tümce ortasında yer alabilir. Fakat Türkçe “a/ah” ünlemi sadece tümce başında konumlandırılabilir. Çincedeki “啊-a”, anlambilim ifadesine göre tümcedeki yerini değiştirebilir, söz konusu duyguyu güçlendirmek için yapılan eylem ya da sıfatın hemen arkasından kullanılabilir. Fakat Cheung (2016:141) “啊-a” ve “呀-ya” ünlemlerini “tümce sonu eki” olarak sınıflandırmış ve birbirinin yerine geçerek kullanılabileceğini ifade

etmiştir. Daha önce verilen örneklerden görülebileceği gibi “啊-a” ve “呀-ya” her zaman birbirinin yerine geçerek kullanılmadığı gibi sözdizimi bakımından da tümcede farklı yerlerde kullanılabilir.

Sonuç ve öneriler

Tarihsel olarak bakıldığında “ünlem ifadeleri” en eski iletişim aracı olmuştur. Günümüzde en temel iletişim şeklimiz olan konuşma dilimizde ünlemlere duygularımızı en kısa ve en anlaşılır şekilde ifade etmek için sıklıkla yer veririz, çünkü, “ünlemler bilişsel temelli duyguları ifade eden araçlardır.” (Wierzbicka, 1999: 276) Bu durum, yabancı bir dil ile iletişim kurarken de geçerliliğini korumaktadır. Çince ve Türkçe dillerinden birkaç ünlem seçilerek yapılan bu karşılaştırma çalışmasında sıklıkla kullanılan iletişimde duyguya vurgu ifade araçları olan “呀-ya, 啊-a, 哦-a” ünlemlerinin farklılıkları ve benzerlikleri örneklerle açıklanmıştır. Benzerliklerin farklılıklardan daha fazla olduğu gözlenmiştir ve bunun kısmi nedeni daha önce de belirtildiği gibi ünlemlerin geçmişte ilkel iletişim dili olarak kullanılmasının yanı sıra iki dilin kültürel ve tarihi yakınlığının sonucu olduğunu çıkarımı yapılabilir. Söz konusu benzerlikler yabancı dil eğitiminde faydacı yaklaşım ile dil öğretimi esnasında kullanılabilir, fakat farklılıkların da çeşitli örnekler vesilesi ile açıklanması gerekir. Kişi, farkında olmadığı ve ünlemlere dair mental örüntüsünde bir uyararı bulunmadığı için pek çok hatalı kullanımlarda bulunabilmektedir (Gedizli, 2015:133). Türkçe öğrenen Çinli bir öğrencinin, öğreticisi ya da iş ortamında üst yetkilisiyle konuşurken “ya” ünlemini kullanması gibi. Bu çalışmada, “Çinceden “呀-ya, 啊-a, 哦-a” ünlemlerinin Türkçe karşılığı olarak “Ya, o/oh, a/ah” ünlemleri seçilmiş ve çeşitli örnekler karşılaştırılmıştır. İlgili ünlemlerin sesletim olarak benzerlik göstermeleri kullanım yanlışlığının yanı sıra anlambilim bakımından da yanlış ifade veya tercüme sebepleri olabilir. Bu doğrultuda ünlem ifadesinin öğretici tarafından yeterli olarak benzerlikleri ve farklılıkları göz önünde bulundurularak açıklanmasının önemi vurgulanmıştır. Bu sebeple Türkçe ve Çince öğrencilerine bu çalışmada örnek olarak seçilen ünlemlerin yanı sıra diğer ünlem ifadelerinin öğretilmesi konusunda da faydalı olabilecek öneriler olarak şunlar söylenebilir; Ders kitaplarında yer alan ilgili ünlem için yapılan açıklamanın yanı sıra çeşitli örnek ve diyaloglarla hedef dildeki ünlemin karşılaştırması yapılabilir. Burada benzerlik ve farklılıklardan bahsedilmesi yararlı olacaktır. Öğreticinin, öğrencinin ana dili hakkında bilgisinin olmaması durumunda öğrenciye kendi dillerinde ilgili ünleme benzer ifade kullanımı olup olmadığının sorulması, öğrencinin ilgili ünlemi doğru şekilde algılamasına yardımcı olabilir. Ayrıca, ilgili ifadenin hangi duyguların temsilcisi olarak kullanılabileceği, ne gibi durumlarda kullanılıp hangi durumlarda kullanılmaması gerektiğinin detaylı olarak açıklanması gerekmektedir. Son olarak, ünlem ifadelerinin doğru şekilde algılanması için öğrencinin hedef dilin konuşulduğu doğal ortama maruz kalması gerekir. Fakat her Çince ya da Türkçe öğrencisi söz konusu yabancı dil öğrenimini ilgili ülkelerde deneyimlememektedir, ve dolayısıyla ünlemlerin anlamlarını bireysel olarak deneyimleme imkânları yoktur. Bu dezavantajı ortadan kaldırmak için öğreticinin, öğrencinin hedef dili konuşan bireylerle iletişim kurması için cesaretlendirmesi gerekmektedir. Öğrencilere, hedef dilin ünlem ifadelerinin pratik edilebileceği doğal ortam oluşturulması, konuşma diyalogları esnasından düzeltmeler yapılması, ilgili dilde filme veya dizi izleme etkinliklerinin yapılması ve izlenmede geçen ünlemlerin neyi ifade ettiğinin tartışılması öğrencilerin ilgili ünlemleri doğru şekilde kullanmasına fayda sağlayacaktır. Bu çalışmada örnekler limitlidir, fakat çalışmanın amacı ve kapsamı çerçevesinde, doğrudan varlabilecek sonuç ve öneriler öncelikli olarak bunlarla sınırlandırılmıştır.

Kaynakça

- Alimcan, I. (1999). "Türkçe 'de Çince Kaynaklı Gösterilen Bazı Kelimeler Üzerine". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*. 7/ 3: s. 193-204
- Aksan, D. (1983), "Anlambilim ve Türk Anlambilimi". Ankara: DTCF Yayınları.
- Aydın, A. (2018). "Anadolu Ağızlarında Ünlemler ve Bir Sınıflandırma Denemesi". *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*. 4/7: s. 101-162.
- Baran, B. (2017). "Yanıt İfade Eden Evet, Hayır ve Benzer Sözcükler Üzerine". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. 6/3: s.1306-1315.
- Bulut, A. (2005). "Arapça ve Türkçe İsim-Fiil-Ünlem Karşılaştırması Üzerine Bir Deneme". *Ekev Akademi Dergisi*. 9/22: s. 225-244.
- Cheung, H. (2016). "Parts of Speech in Mandarin". *Springer Science+Business Media Singapore* 10: s.133-152.
- Dinar, T. (2016). "Türkiye Türkçesinde Bir Ünlemleşme Örneği: Başlatma-Başlarım*". *Gazi Türkiyat*. 5/19: s. 23-34.
- Ergene, O. (2013). "Türkiye Türkçesinin Ölçünlü Dilinde Kullanılan Batı Kökenli Ünlemler", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22/ 43-60.
- Gedizli, M. (2015), "Türkçede Ünlemler ve Temel İşlevi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 11/45-61.
- Gosling, T. W. (1921). "Problems in the Teaching of Oral Expression". *The English Journal Vol. 10, No. 3, s. 160-164*.
- Hacıeminoğlu, N. (1984). "Türk Dilinde Edatlar". *İstanbul: MEB Yayınları*.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.^[1]_[SEP]
- Korkmaz, Z. (2007). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.^[1]_[SEP]
- Li, B.(2006). Chinese final particles and the syntax of the periphery. *Leiden University, Holland.(Yayımlanmış Doktora tezi)*.
- Li, C.N. – Thompson, A. S. (1981). *Mandarin Chinese: A functional reference grammar*. Berkeley: University of California Press.^[1]_[SEP]
- Li, C. N.- A. Thompson, A. S. – Thompson, M. (1982). "The discourse motivation for the perfect aspect: The Mandarin particle le. In *Tense-aspect: Between semantics and pragmatics*" Paul Hopper, 23/19-44.
- Line Cince-İngilizce Cevrim içi Sözlük "<ya> ünlem anlam ve örnekleri" *Erişim tarihi: 10 Ocak 2022*
- Line Cince-İngilizce Cevrim içi Sözlük "<a> ünlem anlam ve örnekleri" *Erişim tarihi: 04 Ocak 2022*
- Line Cince-İngilizce Cevrim içi Sözlük "<o> ünlem anlam ve örnekleri" *Erişim tarihi: 03 Ocak 2022*
- Mao, A. M. (2020). A Comparative Study of Interjections in Chinese and English. *Open Journal of Modern Linguistics*, 10, 315-320.
- Matukhin D., Bolgova D (2015), "Learner-centered Approach in Teaching Foreign Language: Psychological and Pedagogical Conditions". *Elsevier LTD Journal, Vol. 20 No.1 s.33-45*.
- Nezir, T. ve Arslan, H. (2018). Yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminde duygu durumu bildiren ifadelerin öğrenilme düzeyi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 6(3), 877-893.
- Shakhin Zulfiya, Türkçe Ve Rusça Ünlemlerin Çeviri Sorunları, DOI: 10.7816/idil-02-06-10
- Sparkman, C. F. (1934) "Sources and Development of Oral Self Expression in a Foreign Language". *The Modern Language Journal VOL. 18, No. 7, s. 468-480*
- Türk Dil Kurumu Cevrim içi Sözlük, "<ya> ünlem anlamı". ,Erişim tarihi: 02 Aralık 2020. <https://www.tdk.gov.tr>.

- Türk Dil Kurumu Cevrim içi Sözlük, “<ya> ünlem anlamı”. ,Erişim tarihi: 10 Ocak 2022. <https://www.tdk.gov.tr>.
- Türk Dil Kurumu Cevrim içi Sözlük, “<a/ah> ünlem anlamı”. ,Erişim tarihi: 04 Ocak 2022. <https://www.tdk.gov.tr>.
- Türk Dil Kurumu Cevrim içi Sözlük, “<o/oh> ünlem anlamı”. ,Erişim tarihi: 03 Ocak 2022. <https://www.tdk.gov.tr>.
- Wu, G. (2005). “The Discourse Function of the Chinese Particle ne in Statements”. *Journal of the Chinese Language Teachers Association* 40: s. 47–82.
- Wierzbicka, A. (1999). *Emotions across languages and cultures: Diversity and universals*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.